Cairón

BOLETÍN DO INSTITUTO DE ESTUDOS ULLOÁNS

Nº 1. MARZO DE 2017

Editorial

A Ulloa en cifras

ACTUALIDADE

—Entrevista co arquitecto Xurxo Salvador, un dos responsábeis da restauración do castelo de Pambre. *Por Daniel Salgado.*

—A indisciplina urbanística na Ulloa. *Por Sabela Pardo*

PATRIMONIO

—Vilar de Donas: a transformación da casa tradicional. *Por Divina Pérez Viña*

—Cabeceiras, os hórreos dos pobres. *Por Cristina Varela Cadabía.*

—Rastros románicos dunha orde militar en Marzán. *Por María José Gómez Alvite*

HISTORIAS

—Viva o Rei! Viva a Ulloa! Morra a Única! *Por Fernando Salgado*

—A aurora do porvir chega dende América. *Por Gregorio Ferreiro Fente e Emilia García López*

PERSOEIROS

—Un poema esquecido de Lorenzo Varela. *Por José Ángel García López*

—Manuel García Blanco, pioneiro da didáctica da lingua galega. *Por Xulio Pardo de Neyra*

—O 'Mintireiro Verdadeiro', medio século de literatura popular. *Por José de Castro*

—O último da Lira. *Por Pablo Pardo*

INTERVENCIÓN

—Santa Muller. *Por Patricia Coucheiro*

RADIOGRAFÍA SOCIOECONÓMICA DA ULLOA /SECCIÓN DE ECONOMÍA

Tres concellos –Antas de Ulla, Monterroso e Palas de Rei–, 99 parroquias e unhas 7.000 vivendas –1.323 baleiras– integran a comarca da Ulloa, emprazada no corazón de Galicia. Das 99 parroquias, só as tres ás que pertencen as capitais municipais contaban no 2001 con máis de medio millar de habitantes: San Miguel de Esporiz (1.985 persoas), San Tirso de Palas de Rei (878) e San Xoán de Antas de Ulla (689). Había outras dúas parroquias que superaban os 200 habitantes: San Xurxo de Augas Santas, en Palas de Rei (304 habitantes), e Santiago de Ligonde, en Monterroso (233). A relación continúa con outras 25 parroquias que tiñan cen ou máis habitantes, encabezadas por San Miguel de Penas (Monterroso, 198 almas), San Salvador de San Breixo (Monterroso, 187), Santa María de Pedraza (Monterroso, 172) e San Salvador de Donas (Palas de Rei, 149).

A comarca da Ulloa está habitada por menos de dez mil persoas, exactamente 9.375, segundo o último padrón municipal. Deses habitantes, 748 –oito de cada cen– teñen menos de 16 anos de idade e a maioría deles cursan estudos básicos obrigatorios, impartidos por 119 profesores, nos seis centros educativos da comarca. Hai 140 alumnos infantís, 272 de primaria e 267 da ESO.

En idade activa, comprendida entre os 16 e 64 anos, atópanse 5.252 ullóans, o 56% da poboación da comarca. Deses activos, hai 3.014 afiliados á Seguridad Social e 436 rexistrados como parados. O resto, 1.802 persoas, nin están aseguradas nin figuran entre os demandantes de emprego. Dos afiliados

á Seguridade Social, 1.729 están dados de alta no réxime xeral: ese é, xa que logo, o número aproximado de asalariados que traballan nas 1.222 empresas con sede social nos tres municipios da comarca, o que supón unha raquítica media de 1,4 traballadores por empresa. Ben é certo que a maioría desas chamadas empresas non son máis que o pequeno taller, o establecemento comercial ou a explotación agraria sen traballadores asalariados, rexentados por un dos 1.229 autónomos ou dos 94 campesiños do antigo réxime especial agrario que figuran nas listaxes da Seguridade Social. De feito, das 1.222 empresas da Ulloa só hai tres con máis de 50 traballadores en cadro de persoal e a maioría, 1.138, teñen entre ningún e dous asalariados.

De 65 e máis anos de idade viven na Ulloa 3.375 persoas. Case todas elas –exactamente, 3.285– cobran unha pensión da Seguridade Social, que ascende por termo medio a 14 pagas de 714,5 euros. Estas prestacións públicas supoñen uns ingresos anuais duns 33 millóns de euros, cifra moi superior á renda agraria que se produce na comarca, na que xa hai máis pensionistas que cotizantes.

A riqueza xerada anualmente na Ulloa (datos de 2014) ascende a 175,3 millóns de euros, se a medimos en termos de PIB, ou a 158 millóns se usamos o indicador do valor engadido bruto (VEB). Máis da metade do VEB apórtano o sector primario e os servizos públicos (educación e sanidade, fundamentalmente). A comarca está especializada en producción agrícolas e, sobre todo, gandeiras: aportan un 27,5% da riqueza, mentres que a media da provincia de Lugo sitúase no 13,8% e a de Galicia no 5,3%. Esa é a contribución, sobre todo, das 734 explotacións gandeiras censadas no ano 2009, que contaban con 22.127 reses de bovino, entre elas 13.410 vacas.

A industria, polo contrario, ten escaso peso no conxunto do VEB: un 5,3%, fronte ao 13,9% de Galicia, excluídos en ambos os dous casos a enerxía, a subministración de auga e a xestión de residuos. Neste sector secundario unicamente sobresae na Ulloa a industria agroalimentaria, que supón un 3,3% do VEB, nove décimas por debaixo do promedio provincial, pero catro décimas por riba do promedio galego.

A renda por habitante é máis baixa na comarca da Ulloa que no conxunto de Galicia. O PIB per cápita alcanza os 18.390 euros, que significa o 91,9% da media galega. Pero neste caso cómpre facermos unha distinción por concellos. Antas de Ulla é o municipio da Ulloa co PIB por habitante máis reducido: 71,4% do promedio galego. Monterroso tampouco atinxe o nivel medio: 91,2%. Sen embargo, Palas de Rei, con 20.970 euros por habitante, atópase por riba da media galega: 104,7%.

POBOACIÓN DA ULLOA | 2016

	TOTAL	HOMES	MULLERES
A ULLOA			
Total	**9.375**	**4.679**	**4.696**
Menos de 16 anos	748	417	331
De 16 a 64 anos	5.252	2.771	2.481
Máis de 64 anos	3.375	1.491	1.884
ANTAS DE ULLA			
Total	**2.080**	**1.027**	**1.053**
Menos de 16 anos	141	77	64
De 16 a 64 anos	1.098	580	518
Máis de 64 anos	841	370	471
MONTERROSO			
Total	**3.741**	**1.868**	**1.873**
Menos de 16 anos	339	181	158
De 16 a 64 anos	2.208	1.142	1.066
Máis de 64 anos	1.194	545	649
PALAS DE REI			
Total	**3.554**	**1.784**	**1.770**
Menos de 16 anos	268	159	109
De 16 a 64 anos	1.946	1.049	897
Máis de 64 anos	1.340	576	764

Fonte: INE. Padrón municipal de habitantes

NÚMERO DE VIVENDAS NA COMARCA | 2011

	TOTAL	FAMILIARES	SECUNDARIAS	BALEIRAS	COLECTIVAS
A ULLOA	**7.076**	7.073	1.831	1.323	3
ANTAS DE ULLA	**1.515**	1.514	332	359	1
MONTERROSO	**2.981**	2.979	758	675	2
PALAS DE REI	**2.580**	2.580	741	289	0

Fonte: INE e IGE

VALOR ENGADIDO BRUTO (VEB) | 2014

A ULLOA	MILES EUROS	VEB = 100	LUGO	GALICIA
PRODUTO INTERIOR BRUTO (PIB)	**175.296**	**111,0**	**110,1**	**110,2**
Impostos netos sobre os produtos	17.410	11,0	10,1	10,2
VALOR ENGADIDO BRUTO (VEB)	**157.886**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
VEB Sector primario	43.398	27,5	13,8	5,3
VEB Industrias extractivas	360	0,2	1,2	0,8
VEB Industria agroalimentaria	5.139	3,3	4,2	2,9
VEB Madeira, papel e mobles	1.377	0,9	1,2	1,2
VEB Metalurxia e produtos metálicos	1.099	0,7	3,4	2,8
VEB Fabricación de material de transporte	166	0,1	0,6	3,9
VEB Resto da industria	132	0,1	0,5	2,3
VEB Enerxía, suministro de auga e xestión de residuos	8.154	5,2	8,6	5,3
VEB Construción	19.159	12,1	6,5	6,5
VEB Comercio, transporte e hostalería	22.698	14,4	18,7	24,0
VEB Actividades financeiras, inmobiliarias e profesionais	20.224	12,8	18,3	21,8
VEB AAPP, Educación, Sanidade e outros servizos	35.980	22,8	23,0	23,4

Fonte: IGE. Produto interior bruto municipal. Base 2010

PIB POR HABITANTE | EUROS

AFILIADOS Á SEGURIDADE SOCIAL. DECEMBRO 2015

	TOTAL	AGRO-PESCA	INDUSTRIA	CONSTRUCIÓN	SERVIZOS	NON CONSTA
A ULLOA	**3.108**	**758**	**350**	**267**	**1.728**	**5**
ANTAS DE ULLA	654	163	90	51	349	1
MONTERROSO	1.270	239	161	114	754	2
PALAS DE REI	1.184	356	99	102	625	2

AFILIADOS EN DECEMBRO DE 2016

	TOTAL	HOMES	MULLERES
A ULLOA	**3.014**	**1.588**	**1.426**
ANTAS DE ULLA	640	345	295
MONTERROSO	1.217	619	598
PALAS DE REI	1.157	624	533

Fonte: Seguridad Social

PENSIONISTAS E IMPORTE MEDIO DA PENSIÓN. 2015

	TOTAL		HOMES		MULLERES	
	Número	Importe medio	Número	Imp. medio	Número	Imp. medio
A ULLOA	**3.285**	**714,5**	**1.582**	**769,3**	**1.703**	**663,6**
ANTAS DE ULLA	791	695,1	375	714,1	416	678,0
MONTERROSO	1.136	721,7	563	792,8	573	651,8
PALAS DE REI	1.358	719,8	644	780,8	714	664,7

Fonte: IGE

SUPERFICIE DAS EXPLOTACIÓNS AGRÍCOLAS. 2009

EN HECTÁREAS	A ULLOA	ANTAS DE ULLA	MONTERROSO	PALAS DE REI
TOTAL	**18.968**	**4.554**	**5.757**	**8.657**
Terras labradas	4.156	880	1.229	2.047
Terras para pastos permanentes	10.748	2.657	3.239	4.852
Especies arbóreas e forestais	3.186	795	1.019	1.372
Outras terras non forestais	879	223	270	386

Fonte: Censo Agrario 2009

EXPLOTACIÓNS DE GANDO BOVINO. 2012

	EXPLOTACIÓNS	NÚMERO DE BOVINOS	NÚMERO DE VACAS	VACAS DE MUXIDURA	OUTRAS VACAS	OUTROS BOVINOS
A ULLOA	**734**	**22.127**	**13.410**	**7.734**	**5.676**	**8.717**
ANTAS DE ULLA	204	4.368	2.656	935	1.721	1.712
MONTERROSO	203	7.155	4.288	2.876	1.412	2.867
PALAS DE REI	327	10.604	6.466	3.923	2.543	4.138

Fonte: IGE

EMPRESAS EMPRAZADAS NA ULLOA. 2014

	TODOS	DE 0 A 2 ASALARIADOS	DE 3 A 5	DE 6 A 9	DE 10 A 19	DE 20 A 49	DE 50 A 99	DE 100 A 249
TOTAL	**1.222**	**1.138**	**53**	**17**	**6**	**5**	**3**	**0**
Agricultura e pesca	571	563	4	2	1	1	0	0
Industria, incluida a enerxía	71	51	12	5	1	1	1	0
Construción	131	122	6	3	0	0	0	0
Servizos	449	402	31	7	4	3	2	0

Fonte: IGE

CENTROS EDUCATIVOS. 2015

	TOTAL	INFANTIL E PRIMARIA	ESO	ADULTOS
A ULLOA	**6**	**3**	**2**	**1**
ANTAS DE ULLA	1	1	0	0
MONTERROSO	3	1	1	1
PALAS DE REI	2	1	1	0

PROFESORES E ALUMNOS

	PROFESORES	ALUMNOS		
		Infantil	Primaria	ESO
A ULLOA	**119**	**140**	**272**	**267**
ANTAS DE ULLA	11	26	50	0
MONTERROSO	67	64	128	168
PALAS DE REI	41	50	94	99

Fonte: Consellería de Educación e IGE

PARROQUIAS DA ULLOA ORDENADAS POR NÚMERO DE HABITANTES. 2001

CON-CELLO	PARROQUIAS	POBO-ACIÓN TOTAL	HOMES	MULLERES	% DE MENORES DE 16 ANOS	% POBOACIÓN 16-64 ANOS	% POBOACIÓN 65 E MÁIS ANOS
M	ESPORIZ (SAN MIGUEL)	1.985	977	1.008	14,6	64,0	21,5
P	PALAS DE REI (SAN TIRSO)	878	420	458	10,4	57,4	32,2
A	ANTAS DE ULLA (SAN XOÁN)	689	340	349	12,2	59,5	28,3
P	AUGAS SANTAS (SAN XURXO)	304	144	160	8,9	54,6	36,5
M	LIGONDE (SANTIAGO)	233	118	115	10,3	52,8	36,9
M	PENAS (SAN MIGUEL)	198	134	64	14,1	68,2	17,7
M	SAN BREIXO (SAN SALVADOR)	187	98	89	6,4	57,2	36,4
M	PEDRAZA (SANTA MARÍA)	172	87	85	5,8	55,8	38,4
P	VILAR DE DONAS (SAN SALVADOR)	149	77	72	10,1	57,0	32,9
P	MERLÁN (SAN SALVADOR)	148	75	73	8,8	50,7	40,5
P	VILAREDA (SAN PEDRO)	144	72	72	3,5	53,5	43,1
A	DORRA (SANTIAGO)	143	74	69	8,4	51,0	40,6
A	CASA DE NAIA (SANTA MARÍA)	141	66	75	8,5	48,2	43,3
M	NOVELÚA (SAN CRISTOVO)	131	63	68	8,4	49,6	42,0
A	SANTA MARIÑA DO CASTRO DE AMARANTE	130	58	72	3,8	46,9	49,2
A	SANTO ESTEVO DO CASTRO DE AMARANTE	130	61	69	3,8	51,5	44,6
M	FRAMEÁN (SAN PEDRO)	129	61	68	14,0	48,8	37,2
P	PIDRE (SANTA MARÍA)	121	69	52	6,6	50,4	43,0
A	SAN FIZ DE AMARANTE (SAN FIZ)	120	54	66	7,5	50,8	41,7
P	MARZÁ (SANTA MARÍA)	119	62	57	9,2	61,3	29,4
P	LESTEDO (SANTIAGO)	114	56	58	10,5	50,0	39,5
A	AREAS (SANTA CRISTINA)	109	47	62	5,5	48,6	45,9
P	FERREIRA DE NEGRAL (SAN MARTIÑO)	109	57	52	3,7	57,8	38,5
A	AMOEXA (SANTIAGO)	107	49	58	9,3	53,3	37,4
A	A CERVELA (SAN MIGUEL)	105	49	56	7,6	54,3	38,1
P	MEIXIDE (SAN PEDRO)	105	48	57	5,7	58,1	36,2
A	VILAPOUPRE (SAN MARTIÑO)	102	57	45	11,8	61,8	26,5
M	SUCASTRO (SANTA MARIÑA)	100	48	52	11,0	51,0	38,0
P	CURBIÁN (SAN MARTIÑO)	100	53	47	7,0	58,0	35,0
P	ULLOA (SAN VICENTE)	100	46	54	7,0	46,0	47,0
A	OLVEDA (SANTA MARÍA)	97	49	48	8,2	53,6	38,1
P	O MATO (SAN XOÁN)	94	45	49	10,6	54,3	35,1

P	COVELO (SAN XOÁN)	92	45	47	13,0	55,4	31,5
P	ALBÁ (SANTIAGO)	87	41	46	1,1	42,5	56,3
P	CARTEIRE (SANTA MARÍA)	87	40	47	9,2	43,7	47,1
P	FILGUEIRA (SAN TOMÉ)	86	41	45	7,0	48,8	44,2
P	MOREDO (SAN FIZ)	86	38	48	10,5	50,0	39,5
P	COENCE (SAN MAMEDE)	84	41	43	8,3	63,1	28,6
M	LODOSO (SAN XOÁN)	81	40	41	8,6	55,6	35,8
P	SAN MIGUEL DE COENCE (SAN MIGUEL)	79	41	38	10,1	62,0	27,8
A	PEIBÁS (SAN LOURENZO)	78	31	47	2,6	52,6	44,9
M	MARZÁN (SANTA MARÍA)	77	38	39	9,1	50,6	40,3
M	SATREXAS (SANTA EUFEMIA)	75	33	42	13,3	58,7	28,0
M	SIRGAL (SANTO ANDRÉ)	74	39	35	5,4	54,1	40,5
P	FONTECUBERTA (SANTA MARIÑA)	74	38	36	12,2	54,1	33,8
A	FACHA (SAN XIAO)	73	31	42	8,2	49,3	42,5
P	BERBETOUROS (SAN MIGUEL)	73	37	36	15,1	61,6	23,3
P	SALAIA (SAN PEDRO)	71	34	37	8,5	60,6	31,0
A	AGÜELA (SAN MAMEDE)	69	31	38	8,7	58,0	33,3
P	SAN MAMEDE DO CARBALLAL (SAN MAMEDE)	69	36	33	11,6	40,6	47,8
P	CUÍÑA (SANTA MARÍA)	68	31	37	5,9	50,0	44,1
A	TERRA CHÁ (SAN XURXO)	67	36	31	14,9	47,8	37,3
P	SAN CIBRAO DA REPOSTERÍA (SAN CIBRAO)	67	36	31	6,0	43,3	50,7
M	ARADA (SANTA MARÍA)	66	36	30	13,6	56,1	30,3
M	TARRÍO (SANTA MARÍA)	65	32	33	15,4	43,1	41,5
M	POL (SAN CIBRAO)	64	30	34	9,4	40,6	50,0
P	SAN BREIXO (SANTA MARÍA)	64	28	36	4,7	54,7	40,6
M	BIDOUREDO (SANTIAGO)	63	30	33	11,1	46,0	42,9
M	VALBOA (SAN SALVADOR)	63	29	34	11,1	50,8	38,1
P	MACEDA (SAN MIGUEL)	63	27	36	12,7	46,0	41,3
P	MOSTEIRO DE DEVESA (SANTIAGO)	63	34	29	4,8	65,1	30,2
P	REMONDE (SAN MIGUEL)	60	25	35	5,0	45,0	50,0
M	O BISPO (SANTA MARÍA)	58	29	29	13,8	60,3	25,9
M	VILOÍDE (SAN CRISTOVO)	58	31	27	13,8	46,6	39,7
P	O CARBALLAL (SAN SEBASTIÁN)	57	22	35	8,8	38,6	52,6
A	ALVIDRÓN (SANTA MARÍA)	56	30	26	14,3	39,3	46,4
P	CABANA (SANTIAGO)	55	25	30	7,3	50,9	41,8

A	SAN MARTIÑO DE AMARANTE (SAN MARTIÑO)	54	32	22	13,0	46,3	40,7
A	BARREIRO (SAN CIBRAO)	54	24	30	7,4	46,3	46,3
P	SAN XIAO DO CAMIÑO (SAN XIAO)	53	28	25	1,9	66,0	32,1
M	FUFÍN (SAN MARTIÑO)	52	23	29	7,7	51,9	40,4
M	LEBOREI (SANTA MARÍA)	51	25	26	5,9	45,1	49,0
P	QUINDIMIL (SAN MIGUEL)	49	19	30	6,1	46,9	46,9
A	SENANDE (SAN MIGUEL)	48	24	24	14,6	50,0	35,4
A	QUEIXEIRO (SAN PEDRO)	47	20	27	8,5	38,3	53,2
A	O RIAL (SANTO ANDRÉ)	47	26	21	10,6	59,6	29,8
A	ÁRBOL (SANTALLA)	45	25	20	8,9	46,7	44,4
M	OS FERREIROS (SAN CIBRAO)	43	21	22	14,0	53,5	32,6
P	OROSA (SANTO ANDRÉ)	41	22	19	4,9	68,3	26,8
M	MILLEIRÓS (SAN PEDRO)	39	21	18	0,0	48,7	51,3
M	VILANOVA (SAN PEDRO)	39	19	20	20,5	51,3	28,2
A	REBOREDO (SANTIAGO)	38	17	21	5,3	63,2	31,6
M	CUMBRAOS (SAN MARTIÑO)	38	18	20	5,3	39,5	55,3
A	ARCOS (SANTA MARÍA)	37	15	22	10,8	43,2	45,9
A	CUTIÁN (SAN XOÁN)	36	15	21	2,8	30,6	66,7
M	FENTE (SAN MARTIÑO)	35	17	18	5,7	45,7	48,6
P	SAN XUSTO DA REPOSTERÍA (SAN XUSTO)	35	17	18	2,9	28,6	68,6
M	SALGUEIROS (SANTA MARÍA)	34	18	16	2,9	47,1	50,0
P	FELPÓS (SAN TOMÉ)	33	18	15	6,1	51,5	42,4
A	CIBREIRO (SAN MIGUEL)	31	16	15	16,1	54,8	29,0
P	RIBEIRA (SAN SALVADOR)	31	17	14	9,7	51,6	38,7
A	SANTISO (SANTALLA)	28	13	15	10,7	64,3	25,0
P	AMBREIXO (SAN VICENZO)	26	16	10	7,7	46,2	46,2
M	LAVANDELO (SANTIAGO)	25	12	13	8,0	28,0	64,0
P	LAIA (SAN XOÁN)	23	9	14	13,0	30,4	56,5
P	PAMBRE (SAN PEDRO)	23	10	13	4,3	43,5	52,2
P	A PUXEDA (SANTA MARÍA)	20	11	9	0,0	50,0	50,0
A	VILANUÑE (SAN SALVADOR)	14	6	8	14,3	42,9	42,9
P	RAMIL (SAN MARTIÑO)	9	5	4	22,2	33,3	44,4

Fonte: Elaboración propia. Censo de poboación e vivendas 2001. INE

CAIRÓN
Boletín do Instituto
de Estudos Ulloáns
Nº 1. Marzo de 2017

COORDINA
Daniel Salgado

ESCRIBEN E FOTOGRAFAN
Cristina Varela Cadahía
Daniel Salgado
Divina Pérez Viña
Emilia García López
Fernando Salgado
Gregorio Ferreiro Fente
José Ángel García López
José de Castro
María José Gómez Alvite
Pablo Pardo
Patricia Coucheiro
Sabela Pardo
Xulio Pardo de Neyra

GRÁFICA
Numax

PRELO
Agencia Gráfica

DEP. LEGAL
LU 32-2017